

Марценківський В. Т., кандидат технічних наук, доцент, начальник Гуманітарного інституту НУОУ (м. Київ)
Баранівський В. Ф., доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Гуманітарного інституту НУОУ (м. Київ)

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ВИХОВНОЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ ДЛЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ЯК СУЧАСНА НАУКОВА ТА ПРАКТИЧНА ПРОБЛЕМА

В статті обґрунтовуються актуальність, головні проблеми та шляхи вдосконалення системи підготовки фахівців з ВСПР для Збройних Сил України.

Ключові слова: Збройні Сили України, ВСПР, ВВНЗ, фахівець ВСПР, система підготовки кадрів для ВСПР.

В статье обосновываются актуальность, главные проблемы, пути усовершенствования системы подготовки специалистов для органов ВСПР Вооруженных Сил Украины.

Ключевые слова: Вооруженные Силы Украины, ВСПР, ВВУЗ, специалист ВСПР, система подготовки кадров для ВСПР.

In the article actuality, main problems and ways of perfection of the system of preparation of specialists, is grounded on ESPW for Military Powers of Ukraine.

Keywords: Military Powers of Ukraine, ESPW, HМEE, specialist ESPW, system of training of personnels for ESPW.

Постановка проблеми. Одним із головних факторів забезпечення успішного виконання Збройними Силами України конституційних завдань щодо оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності, а також виконання вимог Президента України – Верховного Головнокомандувача ЗС України та Міністра оборони України щодо створення компактною, високопрофесійною озброєною за сучасними стандартами української армії є високий морально - бойовий дух військ (сил).

Історія війн, бойової діяльності переконливо стверджує, що тільки за наявності високих духовних, морально-психологічних та бойових якостей воїнів перемога стає можливою. Саме тому на всіх історичних етапах розвитку суспільство, держава, органи військового управління цілеспрямовано впливали на свідомість та психіку військовослужбовця, військових колективів, з врахуванням національних особливостей і що характерно для всіх країн світу.

За сучасних умов, коли посилюється роль людського фактору у війні, коли перемога в сучасній війні (збройному конфлікті) все в більшій мірі досягається за рахунок інформаційного, психологічного, ідейно-політичного впливу на противника, має бути збільшена увага до створення ефективної системи виховної та соціально-психологічної роботи з особовим складом Збройних Сил та відповідної системи підготовки фахівців.

При цьому під виховною та соціально-психологічною роботою (далі – ВСПР) розуміють систему організаційних, морально-психологічних, інформаційних, педагогічних, правових, культурно-просвітницьких та військово-соціальних заходів, спрямованих на формування і розвиток у воїнів професійно необхідних морально-бойових якостей, належного і стійкого морально-психологічного стану військових колективів, що має сприяти високій бойовій і мобілізаційній готовності органів управління, з'єднань і частин, високому рівню бойової і оперативної підготовки, зміцненню військової дисципліни та правопорядку, згуртуванню військових колективів для забезпечення підготовки та виконання військами (силами) покладених на них завдань [8]. Головним пріоритетом ВСПР у ЗС України, інших військових формуваннях і правоохоронних органах, як одного з основних напрямів діяльності органів військового управління, є проведення у військах (силах) державної політики щодо забезпечення обороноздатності держави, національної безпеки в цілому.

Результативність ВСПР досягається поєднанням зусиль командирів (начальників), штабів, органів з ВСПР. При цьому необхідно зазначити:

загальне управління ВСПР здійснюють командири (начальники);

планування та організацію навчального процесу і виховної роботи забезпечують штаби разом з органами ВСПР;

безпосередніми організаторами ВСПР та відповідальними за планування, методичне забезпечення, якість та ефективність її проведення є органи з ВСПР, які забезпечують взаємодію з органами виконавчої влади, громадськими, творчими, просвітницькими організаціями, релігійними конфесіями та засобами масової інформації.

Актуальності проблемі активізації діяльності системи підготовки фахівців для структур виховної та соціально-психологічної роботи (далі – ВСПР) та її науковому аналізу додає вимога Головнокомандувача ЗС України – Начальника Генерального штабу генерал-полковника Педченка Г.П. щодо формування лідерських якостей в сучасного офіцера – керівника, офіцера вихователя. Проблемі лідерства приділили увагу також Начальник Головного управління ВСПР генерал-майор Копаниця О.В. та сучасні науковці Мандрагеля В.А., Грицюк В.М., Осьодло В.І. та ін. Зокрема генерал-майор Копаниця О.В. наголошує, що “Лише озброєний сучасними знаннями психології і знаннями новітніх технологій групової (командної) діяльності офіцер, який має необхідні як професійні так і особистісні морально-психологічні якості здатен на сьогоднішньому етапі бути ефективним лідером для підлеглого особового складу свого підрозділу (частини)” (із доповіді на II Всеармійській науково-практичній конференції “Актуальні проблеми психологічного забезпечення життєдіяльності військ (сил) в сучасних умовах”, 29 жовтня 2009 р.). Відомо також, що лідерами не народжуються. Ними стають в процесі наполегливого навчання, виховання та самовиховання.

За роки незалежності у Збройних Силах України в основному була створена багаторівнева, безперервна система підготовки фахівців гуманітарного напрямку діяльності, яка інтегрована з державною освітньою системою і дозволяє забезпечити навчання фахівців для Збройних Сил від початкової військової підготовки до оперативного-стратегічного рівня, в тому числі і підвищення кваліфікації (перепідготовку) офіцерського складу, післядипломну освіту, навчання офіцерів в мережі ад'юнктур та докторатур.

Проведений науковцями Гуманітарного інституту аналіз показав, що на сьогоднішній день в зазначеній системі існує комплекс проблемних питань від своєчасного та якісного вирішення яких

залежить не тільки подальша підготовка фахівців, а і в цілому ефективність функціонування системи виховної та соціально-психологічної роботи ЗС України. Це, в першу чергу, існуючі невідповідності щодо напрямів, змісту та обсягів підготовки фахівців, а також ряд проблемних питань щодо формування у фахівців певних лідерських якостей (компетенцій) необхідних сучасному офіцеру структур, що відповідають за належний морально-психологічний стан військ.

Метою даної статті є виявлення головних проблем та шляхів вдосконалення системи підготовки фахівців для структур ВСПР на подальшу перспективу.

Виклад основного матеріалу. Новітній аналіз світового та вітчизняного досвіду виховання військовослужбовців, функціонування системи підготовки фахівців ВСПР для ЗС України здійснений науковцями Гуманітарного інституту виявив тенденцію щодо зростання ролі системи ВСПР, системи підготовки відповідних фахівців у забезпеченні необхідного рівня морально-психологічного потенціалу та морально-психологічного стану українського війська, а також наявні недоліки в цій системі та шляхи їх усунення (які підтвердженні також аналізом проведених соціологічних досліджень).

Як обґрунтували науковці Гуманітарного інституту (НУОУ) (Фурман І.І., Дашенко О.М., Резник В.І. та ін.) система ВСПР в ЗС України пройшла не легкий, іноді суперечливий шлях становлення, формування. За низки виявлених причин об'єктивного та суб'єктивного характеру ВСПР в ЗС України потребує подальшого удосконалення та розвитку. Проблеми та суперечності в становленні системи ВСПР за 20 років незалежності України нанесли певну шкоду її іміджу, зменшили її кадровий потенціал, загалом – вплив на стан справ в ЗС України.

В Україні після здобуття незалежності та в процесі створення власних Збройних Сил структури, що призначені для виховання особового складу та підготовки кадрів перебували в стані перманентного реформування. Незважаючи на окремі досягнення, цілісна система підготовки офіцерів-вихователів у ЗС України сформована не була, а її елементи, що залишилися у спадок від Радянського Союзу, були втрачені. Цілеспрямованої підготовки офіцерів для структур, що відповідають за виховання особового складу

для видів Збройних Сил України та родів військ в необхідному обсязі не створено. Нині в основному завершена та узгоджена за напрямками і змістом підготовка офіцерів-вихователів здійснюється тільки на оперативно-тактичному рівні, в той час як фахівці тактичної ланки готуються тільки за окремими напрямами.

Аналіз світового та вітчизняного досвіду виявив необхідність відтворення та вдосконалення системи підготовки кадрів для виховних структур ЗС України (Марценківський В.Т., Грицюк В.М., Талаур С.Є., Мулява В.Д., Ротань М.П., Фурман І.І. та ін.). Науковці обґрунтували, що для вирішення цієї проблеми є доцільним відновити підготовку фахівців-вихователів тактичного рівня для Збройних Сил України у видових вищих військових навчальних закладах, створивши навчальні групи на відповідних факультетах; підготовку фахівців оперативно-тактичного та оперативно-стратегічного рівня здійснювати в НУОУ; підвищення кваліфікації фахівців проводити в системі курсової підготовки на базі НУОУ та видових ВНЗ.

Однією із найважливіших проблем в системі підготовки фахівців ВСІР, виявлених науковцями є потреба підсилення ідеологічної, культурологічної, правової та військово-професійної складової в системі підготовки фахівців з ВСІР (Баранівський В.Ф., Кобзар А.О., Прохоренко М.М., Ротань М.П. та ін.).

Ці висновки зроблені на підставі усвідомлення ускладнення геополітичної ситуації в світі; ідейно-політичної, культурологічної, релігійної ситуації в Україні; аналізу світоглядних, морально-психологічних та професійних якостей сучасного військовослужбовця та необхідності їх врахування у виховній роботі. Такі висновки підтверджуються також аналізом системи виховної роботи в збройних силах Республіки Білорусь (РБ), Російської Федерації (РФ) та країн НАТО. Так діяльність органів з ідеологічної роботи у ЗС РБ спрямована на виховання патріотизму та професіоналізму військовиків, ґрунтується на засадах державної ідеології, має безумовну підтримку та є складовою загальнодержавної системи ідеологічної роботи [10]. Білоруський досвід показав, що після створення органів з ідеологічної роботи, відповідної державної підтримки та всебічного забезпечення цієї діяльності, ЗС РБ в своєму розвитку досягли значних

успіхів і на цей час за рівнем боєготовності займають одне з провідних місць серед країн СНД. На нашу думку, сприяли цьому досягнуті за останні роки високий рівень морально-психологічного стану та іміджу ЗС РБ. Діяльність органів виховної роботи у ЗС РФ також спрямована на виховання патріотизму, професіоналізму військовослужбовців, високих морально-психологічних якостей військ. До цього їх спонукає постійне застосування ЗС РФ в контртерористичних операціях на Північному Кавказі. Досліджений науковцями історичний процес реформування колишніх органів партійно-політичної роботи та їхньої трансформації у ЗС РБ, ЗС РФ показав також, що на певних етапах (періодах реформування з 1991 року по нинішній час) вони мають багато спільних рис з аналогічними періодами реформування органів з виховної і соціально-психологічної роботи ЗС України.

Таким чином, виявлена гостра потреба на всіх рівнях (тактичному, оперативно-тактичному, стратегічному) переглянути відношення до ідеологічної складової в системі підготовки фахівців з виховної та соціально-психологічної роботи. Загальнодержавні інтереси, що сформульовані в державній ідеології, мають бути усвідомлені військовослужбовцями, стати для всіх і кожного мобілізуючою, згуртовуючою силою. Ідеологічна складова повинна посісти належне їй місце не лише у підготовці фахівців з ВСІР, а й усіх військовослужбовців ЗС України.

Сьогодні найслабкішою ланкою в системі виховної та соціально-психологічної роботи є офіцерські кадри і, в першу чергу, офіцери безпосередньо структур виховної роботи. Центр де зосереджені основні зусилля виховної роботи на цей час знаходиться в батальйонній ланці управління та йому рівних підрозділах. А що там де безпосередньо люди, військова техніка і озброєння? А де заступники командирів рот (батареї) з виховної роботи? Залишається лише сподіватися що перші кроки по відновленню цієї тактичної ланки управління будуть продовжені у найближчій перспективі реформування системи ВСІР ЗС України.

Разом з тим виникає правомірне запитання. Хто і з якою освітою має тепер обіймати ці посади ротної ланки, що вводяться? На цей час таких фахівців, тобто заступників командирів рот з виховної роботи ВНЗ ЗСУ не готують! І взагалі яким

чином готуються фахівці тактичної ланки управління для системи ВСПР? По суті всебічна відповідь на це запитання і має окреслити найближчі перспективи щодо удосконалення (оптимізації) напрямів, змісту та обсягів підготовки фахівців для структури ВСПР ЗС України.

Важливою проблемою системи ВСПР та підготовки відповідних кадрів є вдосконалення системи духовного (релігійного) опікування віруючих військовослужбовців. Поза сумнівом, згідно Конституції України, Директив та Наказів Міністра оборони України у ЗС України духовне опікування віруючих військовослужбовців має бути забезпеченим, але, як виявив аналіз здійснений науковцями (Баранівським В.Ф., Романюком І.М., Чорним В.С. та ін.) має здійснюватись поза межами військових містечок, щоб уникнути внесення у військове середовище елементів міжконфесійних суперечок та розбрату. Як відомо, з метою вдосконалення роботи з віруючими військовослужбовцями наказом Міністра оборони України від 22 квітня 2011 року № 220 прийнято Концепцію душпастирської опіки у Збройних Силах України. Проте, слід відзначити, що ідея впровадження душпастирської опіки у Збройних Силах України не знаходить підтримки в офіцерському середовищі. Підтвердженням цього є результати соціологічного дослідження, проведеного під час виконання даної НДР фахівцями гуманітарного інституту Національного університету оборони України. На запитання щодо необхідності введення інституту капеланів (душпастирів) в ЗС України абсолютна більшість із 47 опитаних офіцерів керівного складу ВСПР її заперечує – 16 опитаних, 22 опитаних пропонує взаємодію органів ВСПР з релігійними діячами на громадських засадах і тільки 4 опитаних погоджується на присутність капеланів в структурах органів ВСПР. Не виявлено абсолютної підтримки щодо введення системи інституту капеланів (душпастирів) і серед слухачів та науково-педагогічних працівників гуманітарного інституту НУОУ. Очевидним є висновок про негативну оцінку офіцерами органів ВСПР ідеї щодо введення інституту душпастирської служби в ЗС України.

Враховуючи стійке зростання у сучасних умовах ролі духовної, морально-психологічної складової функціонування ЗС України, вимоги до підготовки у ВВНЗ висококваліфікованих офіцерів – фахівців

органів ВСПР зростають. Від їх професійної діяльності безпосередньо залежить морально-психологічний стан частин та підрозділів, боєготовність у цілому. Основними напрямками вдосконалення системи підготовки фахівців ВСПР у ВВНЗ, на наш погляд, доцільно вважати: *по-перше*, науково обґрунтовану організацію і проведення цього напрямку підготовки слухачів (курсантів); *по-друге* – їх теоретичну та методичну підготовку до ефективної військово-професійної діяльності по вихованню підлеглих в органах ВСПР ЗС України.

Аналіз функціонування сучасної системи виховання у ВВНЗ свідчить, що вона в цілому спроможна вирішувати вищезазначені завдання. Водночас, розгляд всіх її аспектів дозволяє виділити низку недоліків, без усунення яких кардинальне підвищення її дієвості навряд чи можливо. Основними з них є:

недостатньо високий соціальний статус фахівця органів ВСПР у ЗС України;

недостатньо високий рівень фахової підготовки, морально-психологічних якостей певної частини науково-педагогічних працівників ВВНЗ МО України;

неоптимальний бюджет навчального часу із заниженням кількості занять на викладання деяких дисциплін гуманітарного циклу і в першу чергу щодо організації МПЗ для слухачів (курсантів) на всіх рівнях освіти;

недостатня кількість спеціальних занять із основ військового виховання із відповідними суб'єктами у системі професійної підготовки ВВНЗ;

неоптимальне використання виховного потенціалу навчальних занять у ВВНЗ;

низький рівень матеріально-технічного забезпечення навчально-виховного процесу та ін.

На підставі досягнень сучасної світової та вітчизняної науки в сфері освіти, її особливостей в збройних силах та проведеного нами аналізу в основу підготовки фахівців ВСПР для ЗС України має бути покладений компетентнісний підхід, який дозволяє комплексно враховувати у системі фахової безперервної освіти офіцера вимоги військово-професійної діяльності та суб'єктно-діяльнісні особливості слухачів (курсантів), їхнє прагнення до самоактуалізації у військово-професійній діяльності офіцера ВСПР. Метою такої діяльності є

Питання педагогіки

забезпечення високого рівня морально-психологічного стану особового складу, що достатній для виконання ним завдань за призначенням. Реалізації цієї мети сприяє формування серед нашої молоді всебічно розвиненої, високоосвіченої, толерантної особистості громадянина України, спроможної свідомо виконувати свій професійний обов'язок.

Структура професійної, військово-

професійної компетентності має складний ієрархічний характер від ключових компетентностей ефективної взаємодії з оточуючим світом до власно фахової компетентності, як рівня засвоєння компетенції управління процесом виховання військовослужбовців.

Типова для ЗС України схема підготовки фахівців ВСПР представлена на рис.1.

ТИПОВА СХЕМА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ СТРУКТУР ВИХОВНОЇ ТА СПР

Рис.1

Необхідно відмітити, що така схема передбачає в обов'язковому порядку проходження кожним офіцером курсової підготовки (періодично та перед призначенням на відповідні посади). Такі курси, згідно директиви Міністра оборони України, розгорнуті на базі Національного університету оборони та при видових ВНЗ (центрах) і є важливою складовою безперервної системи підготовки офіцерів для структур виховної та соціально-психологічної роботи. Тривалість курсів, в залежності від їх рівня, напрямку підготовки, завдань коливається від трьох тижнів до трьох місяців. На навчання залучаються офіцери, зараховані до кадрового резерву для призначення на вищі

посади управлінь, відділів, відділень видів, корпусів, бригад, центрів, полків та ім рівних, а також періодично для підвищення кваліфікації при проходженні служби на відповідних посадах. Доречно також ще раз зазначити, що організація курсової підготовки фахівців всіх рівнів, на цей час, потребує безумовної активізації.

На державному рівні, у цей час, нагальною також стала проблема координації питань підготовки військових фахівців в тому числі і гуманітарного профілю для різних силових відомств: ЗС України, Служби безпеки, Міністерства внутрішніх справ, прикордонників тощо. Постало питання формування нового Переліку спеціальностей та спеціалізацій

Питання педагогіки

підготовки військових фахівців всіх рівнів тісно пов'язаного з реалізацією системи ступеневої військової освіти та вимог Програми будівництва та розвитку Збройних Сил України.

Таким чином підготовка військових фахівців для структур ВСПР здійснюється в єдиній системі військової освіти України. Вдосконалення навчально-виховного процесу передбачає впровадження відповідних форм організації навчально-виховного процесу, розвиток особистісно-орієнтованих форм навчання, застосування інноваційних підходів, у т.ч. технології проблемного навчання, упровадження інтегрованих навчальних курсів, застосування інформаційних технологій, а також науково-методичне забезпечення та психологічне супроводження системи підготовки військових фахівців.

Аналіз сучасного стану підготовки фахівців, розподілу годин за циклами підготовки, нормативною та варіативною частинами програм підготовки та навчальними дисциплінами, дозволяє зробити висновок, що на цей час слухачі (курсанти) отримують тільки базові навички

виконання певних посад у військах за рахунок варіативної частини їх програми підготовки. Спеціалізація та навчання на відповідних курсах періодично або перед призначенням на відповідні посади практично відсутні. Це значно зменшує якість фахової готовності офіцерів та можливості системи щодо кадрового менеджменту, і що, безумовно, впливає на ефективність використання даних фахівців протягом їх військово-професійної діяльності та на їх відповідний кар'єрний зріст.

Запропонований нами підхід до підготовки офіцерів з ВСПР (МПЗ – за умови введення такої посади) дозволить удосконалити зміст підготовки фахівців всіх освітньо-кваліфікаційних рівнів, готувати майбутнього офіцера з ВСПР (МПЗ) як всебічно підготовленого, високопрофесійного фахівця військової справи, що є на сьогодні одним із найважливіших чинників високоефективної системи морально-психологічного забезпечення воєнної організації держави, створення сучасних боєздатних та професійно підготовлених ЗС України.

Література

1. Концепція виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України. Затверджена Указом Президента України від 4 вересня 1998 року № 981.
2. Біла книга 2009: Збройні Сили України // Військо України № 2 (116) спеціальний випуск, 2010. – 92 с.
3. Біла книга 2010: Збройні Сили України // Військо України № 2 (128) спеціальний випуск, 2011. – 92 с.
4. Алещенко В.І. Морально-психологічне забезпечення застосування військ (сил) в сучасних умовах / В.І. Алещенко // Зб. наук. праць. – К.: ВГІ НАОУ, 1999. – №2(9). – С. 3-11.
5. Баранівський В.Ф. Стратегії особистісного розвитку як пріоритети освітньої діяльності / Науковий вісник НУОУ, № 5(24), 2011. – С. 250-255
6. Баранівський В.Ф. Вища школа в системі національно-патріотичного виховання молоді/Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. – Том 1./ Теоретичний та науково-методичний часопис 3, ІВО НАПН України, 2011. – К., С. 227-236.
7. Безбах В.Г. Формування виховних структур у Збройних силах незалежної України в 1991 – 1992 рр. / В.Г. Безбах. // Схід. – 2003. – № 4 (54). – С.86-89.
8. Виховна робота у Збройних Силах України: підруч. / [А.О. Кобзар, О.В. Копаниця, В.М. Грицюк та ін.]; за заг. ред. Б.П. Андрусяка. – Чернівці: Місто, 2011. – 408 с.
9. Військове виховання на Україні: історія розвитку та сучасні проблеми / [Темко Г.Д., Томчук М.І.]. – К.: Варта, 1996. – 102 с.
10. Гапеева О.Л. діяльність органів ідеологічної роботи Збройних сил Республіки Білорусії. //Вісник НУОУ, №2 (21)/2011.
11. Заворошкин В. Военно-историческая служба бундесвера// В.Заворошкин/ Армия. —№ 2. —2003. — С. 63-4.
12. Марценківський В.Т. Підготовка фахівців з організації МПЗ військ (сил) у ВВНЗ із здобуттям незалежності Україною Л.: АСВ,- Матеріали всеукраїнської наукової військово-історичної конференції “Воєнна історія Галиччини та Закарпаття”. 2010. – с. 734 – 737.
13. Марценківський В.Т. Якою ж має бути вища військова гуманітарна освіта (теоретико-методичні аспекти)/ Вісник НУОУ, № 6(19)/2010. – с. 16-20.